

Andrzej Stopczyński

Rozwój edukacji muzułmańskiej w Kazaniu Historia, tendencje, perspektywy

Kazań – stolica Tatarstanu – zajmuje szczególne miejsce na muzułmańskiej mapie Rosji. Miasto często nazywane jest sercem rosyjskiego islamu, choć zaznaczyć należy, że aspiracje do tego tytułu wykazują także Moskwa czy Ufa. Początki obecności islamu na terenach dzisiejszego Tatarstanu datuje się na okres VII–VIII wieku, co potwierdzają między innymi najnowsze odkrycia archeologiczne. Badacze wyróżniają dwa główne czynniki rozprzestrzenienia się islamu na historycznym obszarze Powołża: działalność misyjną Arabów oraz odwieczne więzi kulturowe i handlowe, przede wszystkim z takimi regionami jak Persja oraz Azja Centralna, które w VII–VIII wieku stały się częścią formującej się cywilizacji muzułmańskiej. Islam zyskał status oficjalnej religii w Bułgarii Nadwołżańskiej, Złotej Ordzie oraz Chanacie Kazańskim, a więc we wszystkich tych państwach, które historycznie obejmowały tereny dzisiejszego Tatarstanu. To właśnie islam związany jest z miastem Kazań od momentu jego powstania, a zatem od początku XI wieku¹.

Pierwsze muzułmańskie szkoły na terytorium dzisiejszego Tatarstanu zaczęły powstawać już w czasach Bułgarii Nadwołżańskiej. Tworzyły one swoiste centra edukacyjne, w których naukę pobierały również dzieci oraz młodzież z pozostałych krajów muzułmańskich, co mogło świadczyć o ich wysokim prestiżu. W czasach Chanatu Kazańskiego ogromną popularnością cieszyła się natomiast medresa przy meczecie Kul-Szarif. Wraz z meczetem medresa ta na początku XVI wieku tworzyła największy w centralnej części Powołża kompleks edukacyjny, słynący między innymi z ogromnej biblioteki².

¹ Р. Мухаметшин, *Ислам в Татарстане*, Москва 2006, s. 6–12.

² Т. Еникеева, *Мечеть Кул-Шариф в Казанском Кремле*, http://islam.ru/content/history/mejet_kul_sharif_v_kazanskom_kremle, data odczytu 25 października 2014.

Sytuacja islamu na ziemiach dzisiejszego Tatarstanu uległa jednak znaczącej zmianie wraz z upadkiem Chanatu Kazańskiego i włączeniem go przez Iwana IV Groźnego do Cesarstwa Rosyjskiego w 1552 roku³.

W połowie XVI wieku Chanat Kazański podbity został przez Iwana IV Groźnego. Wydarzenie to zapoczątkowało okres wzmożonej chrystianizacji ziem dzisiejszego Tatarstanu. W zaledwie 3 lata po upadku Chanatu Kazańskiego, w 1555 roku utworzono kazańską eparchię Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej⁴. Sytuacja ta uległa znaczącemu przeobrażeniu dopiero w czasach panowania Katarzyny II. W latach 1766–1770 został wybudowany pierwszy – od połowy XVI wieku – meczet w Kazaniu⁵. Wybudowanie meczetu było fundamentalnym krokiem w procesie ponownego rozwoju islamu na ziemiach dzisiejszego Tatarstanu po okresie chrystianizacji, a co za tym idzie przyczyniło się także do rozwoju edukacji muzułmańskiej. Pierwsze medresy w Kazaniu pojawiły się już w latach 70. XVIII wieku, a u progu XIX wieku placówki te znajdowały się już na całym terytorium guberni kazańskiej. W połowie XIX wieku na obszarze tym funkcjonowało 430 muzułmańskich szkół podstawowych i ponad 50 medres⁶. W warunkach braku państwowości medresy nabrały dla Tatarów dodatkowego znaczenia. Stawały się ośrodkami odrodzenia narodowego i wychowania przyszłej elity intelektualnej⁷.

Pod koniec XIX wieku na obecnym obszarze Tatarstanu zaczęły tworzyć się pierwsze szkoły dżadidyckie⁸. W procesie powstawania szkół nowego typu,

³ X. Ханов, *Мусульманское обучение*, <http://muslem.ru/мусульманское-обучение/>, data odczytu 25 października 2014.

⁴ *Православие в Татарстане*, <http://www.kazan.eparchia.ru/eparchia/>, data odczytu 25 października 2014.

⁵ *Мечеть «Марджани»*, <http://russianmosques.com/ShowMosque.aspx?regionCode=TA+&cityName=Kazan&mosqueID=b3fde827-9c64-4341-9e06-35837a77a4d9>, data odczytu 25 października 2014.

⁶ X. Ханов, *Мусульманское обучение*, <http://muslem.ru/мусульманское-обучение/>, data odczytu 25 października 2014.

⁷ Ibidem.

⁸ W drugiej połowie XIX wieku wśród rosyjskich muzułmanów zaczęła upowszechniać się ideologia dżadidyizmu, której jednym z elementów była reforma oświaty, polegająca na wprowadzeniu do nauczania w szkołach muzułmańskich świeckich przedmiotów oraz języka rosyjskiego. Spowodowało to podział wśród rosyjskiej ummy na zwolenników tradycyjnego nauczania (kadimistów) i dżadidystów – postulujących wprowadzenie zmian w systemie edukacji. Nazwa ruchu pochodzi od perskiego wyrażenia „usul-i dżadid”, czyli nowa metoda. Dżadidyści krytykowali fanatyzm religijny, postulowali zamianę niewydolnych i przestarzałych szkół religijnych szkołami świeckimi, zawierającymi w sobie komponent narodowy, wzywali do rozwoju nauki i kultury, a także do rozwoju centrów oświatowo-kulturalnych, które miały za zadanie budowanie jedności tatarskiego społeczeństwa. Dżadidyści

dostosowanych do wyzwań współczesności można wydzielić dwa etapy. Pierwszy, przypadający na okres od 1890 do 1910 roku, charakteryzował się dynamicznym wzrostem ilości nowych placówek, a także dążeniem dżadidystów do opracowania jednolitego systemu świeckiego nauczania podstawowego. Drugi etap, przypadający na lata 1913–1917, to przede wszystkim działania zmierzające ku polepszeniu jakości kształcenia⁹. Wśród szkół nowego typu, które powstały w owym czasie na szczególną uwagę zasługuje kazańska medresa Muhammadija. Szkoła ta cieszyła się ogromnym prestiżem nie tylko wśród samych Tatarów, lecz także wśród pozostałych narodów tureckich. W ciągu 36 lat istnienia placówka ta wykształciła ponad tysiąc uczniów – wśród nich późniejszych wybitnych przedstawicieli tatarskiej inteligencji¹⁰. Analizując kwestię rozwoju edukacji muzułmańskiej w Kazaniu, warto zwrócić uwagę na fakt, iż od przełomu wieków do roku 1917 liczba uczniów muzułmańskich szkół sukcesywnie rosła. W 1905 roku na terenie guberni kazańskiej w muzułmańskich szkołach podstawowych i średnich naukę pobierało blisko 55 tysięcy uczniów, w roku 1907 liczba ta wynosiła już 66 tysięcy, a w roku 1913 liczba uczniów szkół muzułmańskich wynosiła już blisko 80 tysięcy¹¹.

W czasach władzy sowieckiej, kiedy stosunek państwa do kwestii religijnych w głównej mierze naznaczony był polityką ateizacji, islam był praktycznie nieobecny w życiu publicznym. Ukształtowane przez wielowiekową tradycję duchowe wartości narodu były stopniowo ograniczane i spychane do sfery obrzędów i zwyczajów kultywowanych w domowym zaciszu, co prowadziło do znacznej archaizacji samego islamu. W 1917 roku w guberni kazańskiej liczba meczetów wynosiła 1152, w roku 1952 pozostało ich już tylko 351, natomiast w 1988 roku w Tatarstanie funkcjonowało jedynie 19 meczetów. W takiej sytuacji zabezpieczenie chociażby podstawowego poziomu edukacji

zapożyczyli bardzo wiele z europejskiego systemu edukacji: podział na klasy, egzaminy roczne, plany zajęć. Nowością było także wykorzystywanie na zajęciach tablicy, dzienników i kart ucznia. Dzięki działalności dżadidystów w sferze edukacji poziom czytania i pisania wśród muzułmanów w 1897 roku wynosił 20,4%, jednocześnie wśród Rosjan tylko 18,3%. Zob. Р. Ланда, *Ислам в истории России*, Москва 1995, s. 143–144.

⁹ Г.Г. Закиров, *Становление Высшего религиозно-светского образования в Татарстане: опыт Российского Исламского университета*, http://www.e-riu.ru/knldg/prepod_publ/?id=229, data odczytu 25 października 2014.

¹⁰ Медресе «Мухаммадия»: дореволюционный опыт мусульман, http://www.islamtat.ru/publ/drugie_novosti/aktualno/medrese_quot_mukhammadija_quot_dorevoljucionnyj_opyt_musulman/74-1-0-841, data odczytu 25 października 2014.

¹¹ Система мусульманского образования, http://www.e-islam.ru/islamtat/mus_ed/smo/, data odczytu 25 października 2014.

muzułmańskiej wśród społeczeństwa było w zasadzie niemożliwe. W okresie władzy sowieckiej wszystkie najważniejsze ośrodki edukacyjne zostały zamknięte, a system edukacji muzulmańskiej praktycznie przestał funkcjonować. Warto jednak zaznaczyć, że wieloletnie próby ateizacji rosyjskich muzulmanów podejmowane przez bolszewików w pierwszej połowie XX wieku nie odniosły spodziewanego efektu. Jak pokazały wyniki badań etnosocjologicznych, przeprowadzonych w Tatarstanie jeszcze w latach 60. XX wieku, zaledwie 16% ankietowanych otwarcie określało siebie jako ateistów¹².

Wraz z nastaniem pieriestrojki, podobnie jak w całym państwie, islam w Tatarstanie stał się znów obecny w sferze społeczno-politycznej. Pod koniec lat 80. XX wieku rozpoczął się bardzo dynamiczny proces odrodzenia islamu, o czym świadczyć może fakt, iż jeszcze w roku 1988 w całym Tatarstanie istniało zaledwie 18 muzulmańskich wspólnot, a w roku 1992 liczba ta wzrosła do 700, zaś w roku 2006 funkcjonowało już ponad 1100 wspólnot¹³. Badacze wydzielają kilka głównych okresów w procesie rozwoju islamu w posowieckim Tatarstanie. Lata 1988–1992 to okres legalizacji islamu, charakteryzujący się powrotem muzulmańskich wartości do życia społecznego. Lata 1992–1998 to okres instytucjonalizacji islamu – wtedy to pojawiły się pierwsze muzulmańskie szkoły na terenie republiki, zachodził proces formowania się duchowieństwa muzulmańskiego, w końcu islam stał się także istotnym elementem polityki, co wyrażało się w powstawaniu licznych muzulmańskich partii i ruchów politycznych. Czasy przypadające na lata 1998–2002 nazywane są często okresem strukturalizacji. W okresie tym miały miejsce dwa wydarzenia, będące przełomowymi momentami w rozwoju zarówno samego islamu, jak i edukacji muzulmańskiej na terenie Tatarstanu. W 1998 roku został utworzony Duchowny Zarząd Muzulmanów Republiki Tatarstanu, który obecnie posiada swoje jednostki w 45 rejonach republiki. Ponadto utworzenie organizacji spowodowało, że wszystkie muzulmańskie placówki edukacyjne funkcjonujące na terenie Tatarstanu stały się podległe tej organizacji. Późniejsze wypracowanie przez organizację standardów kształcenia pozwoliło ograniczyć działalność przypadkowo powstałych szkół. Również w 1998 roku został utworzony Rosyjski Uniwersytet Muzulmański w Kazaniu, stanowiący obecnie główny filar wyższej edukacji muzulmańskiej w Tatarstanie¹⁴.

Rozwój systemu edukacji muzulmańskiej był jednym z najważniejszych aspektów muzulmańskiego odrodzenia w latach 90. XX wieku. Pierwsza me-

¹² Р. Мухаметшин, *op. cit.*, s. 27–29.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

dresa w Tatarstanie została otwarta w roku 1990 w Czystopolu. W szkole tej wykładano jedynie przedmioty religijne, takie jak: Koran, tadżwid, hadisy czy prawo muzułmańskie. Jeszcze jesienią 1991 roku medresa została przeniesiona do stolicy Tatarstanu i ulokowana w historycznym budynku Meczetu Tysiąclecia Przyjęcia Islamu. Wraz z przeniesieniem placówki wzbogacony został także program nauczania medresy – głównie o przedmioty świeckie, takie jak: prawo, historia, język angielski czy arabski. W roku 1993 szkoła oficjalnie została przekształcona w Kazańską Wyższą Medresę im. Tysiąclecia Przyjęcia Islamu i funkcjonuje do chwili obecnej¹⁵. Proces kształcenia w formie dziennej realizowany jest w ciągu 5 lat, natomiast w formie zaocznej i wieczorowej w ciągu 3 lat. Medresa kształci przede wszystkim imam-chatibów oraz nauczycieli podstaw islamu i języka arabskiego. Szczególną uwagę przywiązuje się do nauczania języka tatarskiego i literatury tatarskiej¹⁶.

W 1993 roku, dzięki staraniom muzułmańskiej społeczności Tatarstanu, swoją działalność wznowiła kazańska medresa Muhammadijja¹⁷. W chwili obecnej główne cele działalności edukacyjnej placówki koncentrują się wokół takich kwestii, jak: nauczanie języka tatarskiego i arabskiego, nauczanie przedmiotów religijnych oraz nauk humanistycznych i pedagogiki; przygotowanie wykwalifikowanych kadr dla placówek religijnych i edukacyjnych; przygotowanie kadry nauczycielskiej z zakresu języka tatarskiego i arabskiego. Nauczanie odbywa się w formie dziennej, wieczorowej oraz zaocznej. Nauka w formie dziennej trwa 5 lat, w formie wieczorowej i zaocznej – 4 lata. Łączna liczba studentów wszystkich trzech form kształcenia oscyluje w granicy 1000 osób. Kadra pedagogiczna szkoły liczy 20 osób. Są to nauczyciele posiadający zarówno wyższe religijne, jak i wyższe świeckie wykształcenie. Po ukończeniu szkoły absolwenci zdobywają dyplomy z następujących specjalności: imam-chatib, nauczyciel prawa muzułmańskiego, nauczyciel podstaw islamu, nauczyciel języka arabskiego, tłumacz języka arabskiego¹⁸.

Jak wcześniej wspomniano, w 1998 roku został utworzony Duchowny Zarząd Muzułmanów Republiki Tatarstanu. Wydarzenie to było pierwszym

¹⁵ Р. Мухаметшин, *Система мусульманского образования в постсоветском Татарстане*, [w:] *Система мусульманского религиозного образования у татар: история, проблемы, перспективы*, red. Ф. Султанов, Р. Сафиуллина, Казань 2005, s. 78.

¹⁶ *Медресе им. 1000-летия принятия Ислама получила лицензию на образовательную деятельность*, <http://www.magarifrt.ru/ru/1067>, data odczytu 25 października 2014.

¹⁷ *Казанскому медресе «Мухаммадия» исполнилось 130 лет*, <http://www.tatar-inform.ru/news/2012/12/17/342336/>, data odczytu 25 października 2014.

¹⁸ *Медресе «Мухаммадия»*, <http://www.magarifrt.ru/ru/sample-page/медресе-мухаммадия>, data odczytu 25 października 2014.

krokiem na drodze zmierzającej ku konsolidacji systemu edukacji muzułmańskiej w republice, bowiem wszystkie muzułmańskie placówki edukacyjne miały znaleźć się pod kontrolą tej organizacji. W związku z tym już 1 listopada 1999 roku organizacja zwróciła się z oficjalną prośbą do ówczesnego prezydenta Republiki Tatarstanu, Mintimera Szamijewa, o wydzielenie z budżetu republiki kwoty 7 milionów rubli rocznie na finansowanie funkcjonowania szkół muzułmańskich¹⁹. W tym samym roku, na polecenie Duchownego Zarządu Muzułmanów Republiki Tatarstanu, zostały powołane specjalne komisje, których celem miało być opracowanie programów kształcenia dla dyscyplin religijnych nauczanych w średnich i wyższych szkołach muzułmańskich – w ich skład weszli przede wszystkim wykładowcy z kazańskich medres. Prace tych komisji przyczyniły się w pewnym stopniu do ograniczania wpływu obcych ideologii na terytorium republiki, gdyż rozpoczęto proces opracowywania nowej literatury religijnej, bliskiej tatarskiej tradycji²⁰. Pod koniec lat 90. udało się także określić rodzaje muzułmańskich placówek edukacyjnych funkcjonujących w Tatarstanie. Wydzielono cztery kategorie: religijne szkoły podstawowe, medresy, wyższe medresy i uniwersytety muzułmańskie²¹.

Najważniejszym momentem w procesie rozwoju muzułmańskiego szkolnictwa wyższego na terenie Republiki Tatarstanu było utworzenie Rosyjskiego Uniwersytetu Muzułmańskiego w Kazaniu. Uniwersytet został utworzony w 1998 roku. Założycielem placówki był Duchowny Zarząd Muzułmanów Republiki Tatarstanu oraz Rada Muftich Rosji i Instytut Historii Akademii Nauk Republiki Tatarstanu. Głównym zadaniem placówki jest przygotowanie specjalistów nauk islamu oraz wysoko wykwalifikowanych muzułmańskich duchownych, którzy będą się wyróżniać także wysokim poziomem wiedzy z zakresu nauk świeckich. W chwili obecnej uniwersytet realizuje proces kształcenia zarówno w zakresie edukacji religijnej, jak i świeckiej. Edukacja religijna realizowana jest na wydziale nauk muzułmańskich w ramach specjalności: nauki koraniczne i prawo muzułmańskie. Edukacja świecka realizowana jest natomiast na Wydziale Teologicznym. Studenci mogą podjąć naukę na uczelni zarówno w trybie dziennym, jak i zaocznym²². Uczelnia jest członkiem Międzynarodowej Federacji Uniwersytetów Muzułmańskich²³.

¹⁹ Р. Мухаметшин, *Система мусульманского образования в....*, s. 80–82.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² *Общие сведения о РИИ*, <http://www.e-riu.ru/about/>, data odczytu 25 października 2014.

²³ *Member Universities*, http://www.fuiw.org/en/universities_membres.php, data odczytu 25 października 2014.

Rosyjski Uniwersytet Muzułmański w Kazaniu stanowi obecnie jedno z najważniejszych centrów metodologicznych i edukacyjnych wśród muzułmańskich szkół wyższych w Rosji. Działalność naukowo-badawcza, którą prowadzi uczelnia, realizowana jest w czterech katedrach funkcjonujących w placówce. Są to: Katedra Badań nad Wiarą Muzułmańską, Katedra Prawa Muzułmańskiego, Katedra Nauk Humanistycznych, Katedra Filologii i Geografii Regionalnej²⁴. Katedra Badań nad Wiarą Muzułmańską została utworzona w 2008 roku. Głównym celem działalności tej jednostki jest zabezpieczenie procesu kształcenia w Rosyjskim Uniwersytecie Muzułmańskim od strony metodologicznej i metodycznej. Dzięki zaangażowaniu pracowników katedry zostały opracowane programy nauczania dla bloku przedmiotów nakierowanych na naukę podstaw wiary muzułmańskiej. Działalność katedry koncentruje się wokół takich tematów badawczych, jak: historia rozprzestrzeniania się i funkcjonowania sufizmu na Półwyspie, wpływ komponentu świeckiego i religijnego na rozwój wyższej edukacji muzułmańskiej, współczesna interpretacja i badania nad świętymi tekstami i legendami. Pracownicy katedry realizują takie przedmioty, jak: dogmatyka muzułmańska, odłamy religijne i sekty w islamie, podstawy komentowania Koranu, Koran, hadisy, historia islamu, etyka muzułmańska, pedagogika muzułmańska, historia cywilizacji muzułmańskiej, podstawy i wartości islamu, metodyka nauczania przedmiotów religijnych²⁵.

Katedra Prawa Muzułmańskiego, która została utworzona w 2008 roku, zajmuje się zabezpieczeniem procesu kształcenia w obszarze przedmiotów opierających się na szariacie. Działalność Katedry koncentruje się wokół takich tematów badawczych, jak: badanie współczesnych relacji prawno-finance-sowych w prawie muzułmańskim, badania w sferze prawa porównawczego, badania nad dialogiem międzyreligijnym, badania Koranu i sunny w oparciu o najnowsze osiągnięcia naukowe, badania dziedzictwa naukowego i tradycji wybitnych tatarskich teologów i wychowawców. Pracownicy katedry realizują natomiast następujące przedmioty: szariat, podstawy muzułmańskiego systemu prawnego, historia prawa muzułmańskiego, stosowanie prawa, podstawy kultu religijnego, podstawowe zasady prawa muzułmańskiego²⁶.

²⁴ *На сегодняшний день в РИИ функционируют четыре кафедры*, <http://www.e-riu.ru/about/kaf/>, data odczytu 25 października 2014.

²⁵ *Кафедра исламского вероучения*, <http://www.e-riu.ru/about/kaf/bogoslov/>, data odczytu 25 października 2014.

²⁶ *Кафедра исламского права*, http://www.e-riu.ru/about/kaf/islam_pravo/, data odczytu 25 października 2014.

Katedra Nauk Humanistycznych została powołana w roku 2003 i skupia ona nauczycieli świeckich dyscyplin naukowych. Główne tematy badawcze prowadzone w ramach katedry obejmują takie zagadnienia jak: wykorzystanie innowacji w systemie edukacji muzułmańskiej, historia i współczesna sytuacja instytucji muzułmańskich w Rosji. Pracownicy katedry realizują takie przedmioty, jak: historia religii archaicznych, nowe ruchy religijne, podstawy prawa, logika, filozofia, historia Rosji, historia Tatarstanu, matematyka i informatyka, technologie informacyjne, nauki przyrodnicze, podstawy ekonomii, podstawy geografii, politologia, historia religii, retoryka, socjologia, socjologia religii, nauka i religia, psychologia, pedagogika, podstawy cywilizacji muzułmańskiej, historia architektury muzułmańskiej²⁷.

Katedra Filologii i Geografii Regionalnej działa od roku 2003. Głównym zadaniem jednostki jest opracowywanie oryginalnych metod nauczania języków obcych, ukierunkowanych na rozwój studentów i zwiększenie ich kreatywności z wykorzystaniem innowacyjnych metod i doświadczenia międzynarodowego. Pracownicy katedry realizują takie przedmioty, jak: język angielski, język arabski, kaligrafia, metodyka nauczania języka arabskiego, język rosyjski i kultura mowy, współczesny język rosyjski, współczesny język tatarski, język starotatarski i historia języka tatarskiego, stylistyka języka arabskiego, geografia regionalna, język tatarski i kultura mowy, język turecki. Cechą charakterystyczną katedry jest obecność wysoko wykwalifikowanych wykładowców, wykształconych w Rosji i poza granicami kraju, między innymi w Egipcie, Tunezji, Arabii Saudyjskiej, Sudanie i Jemenie. Przyczynia się to do wysokiej jakości nauczania języka arabskiego w Rosyjskim Uniwersytecie Muzułmańskim, który jawi się w tej sferze liderem nie tylko na poziomie regionalnym, lecz także krajowym²⁸.

Kazański Rosyjski Uniwersytet Muzułmański jest również jednym z najważniejszych ośrodków naukowych w Rosji, zajmujących się przygotowywaniem literatury religijnej dla muzułmańskich szkół wyższych i średnich. Już w 1999 roku został utworzony Oddział Redakcyjno-Wydawniczy, którego głównym celem jest opracowywanie pomocy naukowych dla uczniów uniwersytetów muzułmańskich i medres oraz literatury religijnej dla muzułmanów. Bardzo ważną zasługą tej jednostki jest praca ukierunkowana na odro-

²⁷ *Кафедра естественно-гуманитарных дисциплин*, <http://www.e-riu.ru/about/kaf/gumanitarii/>, data odczytu 25 października 2014.

²⁸ *Кафедра филологии и страноведения*, <http://www.e-riu.ru/about/kaf/stranovedenie/>, data odczytu 25 października 2014.

dzenie dziedzictwa myślicieli tatarskich, a także przygotowywanie literatury dla dzieci i młodzieży. Jednostka prowadzi działalność wydawniczą obejmującą szereg języków, między innymi: rosyjski, arabski, tatarski czy angielski, a także zajmuje się kontrolą literatury pod kątem jej zgodności z normami prawa muzułmańskiego. W ciągu pierwszych ośmiu lat funkcjonowania, w ramach oddziału przygotowano i wydano ponad 40 książek²⁹.

W celu podsumowania zagadnienia współczesnej wyższej edukacji muzułmańskiej w Kazaniu i Tatarstanie warto wspomnieć o konferencji poświęconej edukacji muzułmańskiej, która 14 marca 2013 roku odbyła się w Kazaniu. Spotkanie to zorganizowane było przez Duchowny Zarząd Muzułmanów Republiki Tatarstanu oraz Akademię Nauk Republiki Tatarstanu. Podczas konferencji przedstawiciel Centrum Badań nad Islamem Akademii Nauk RT – Kamil Nasibułow – przedstawił wyniki badań dotyczące edukacji muzułmańskiej w Tatarstanie, które zostały przeprowadzone w 2012 roku. Wykazały one, iż wyższą edukację muzułmańską w Tatarstanie pobiera około 2 tysięcy studentów, ponadto kadra nauczycielska w większości przypadków opiera się na rodzimych wykładowcach, co świadczy o tym, iż Tatarstan w obecnym czasie wypracował „autentyczny system wyższej edukacji muzułmańskiej”. Według Nasibułowa należy wydzielić także kilka czynników hamujących rozwój edukacji muzułmańskich w republice. Można do nich zaliczyć wciąż niezadowalający poziom przygotowania kadry nauczycielskiej, negatywne oddziaływanie biurokracji państwowej, a także różnice zdań w kwestii tego, jak powinien wyglądać system muzułmańskiego kształcenia – czy ma być to system „kadmistyczny”, czy też „dżadidycki”. Przedstawiciel Duchownego Zarządu Muzułmanów RT, Ajdar Karibullin, powiedział, iż istnieje potrzeba utworzenia grupy roboczej, na podstawie której zostanie utworzony organ koordynacyjny w obszarze edukacji muzułmańskiej Republiki Tatarstanu³⁰.

W chwili obecnej w Tatarstanie harmonijnie współistnieją dwie największe religie świata: chrześcijaństwo i islam. W etno-kulturowej identyfikacji tatarskiego społeczeństwa ważną rolę odgrywa czynnik historyczny: Tatarzy bardzo dobrze pamiętają o swojej utraconej państwowości – Bułgarii Nadwołżańskiej, Złotej Ordzie, Chanacie Kazańskim. Jednak cztery stulecia funkcjonowania w ramach państwa rosyjskiego pozwoliły im na wypracowanie

²⁹ *Издательский отдел*, <http://www.e-riu.ru/about/otd/publisher/>, data odczytu 25 października 2014.

³⁰ К. Сафиуллина, *В Казани разобрали исламское образование*, <http://www.islamnews.ru/news-138783.html>, data odczytu 25 października 2014.

określonej normy współistnienia z ludnością rosyjską i pozostałymi etnosami. Edukacja muzułmańska odgrywała i wciąż odgrywa kluczową rolę w życiu narodu tatarskiego³¹. Przemiany społeczno-polityczne na przełomie lat 80. i 90. XX wieku pozwoliły Tatarom na utworzenie własnego systemu edukacji muzułmańskiej, w szczególności systemu edukacji wyższej, stanowiącego współczesną kuźnię dla przyszłej elity narodu tatarskiego. Początek lat 90. XX wieku zaowocował powstaniem pierwszych placówek edukacyjnych na terenie republiki, w tym również w Kazaniu. Nastąpiło swoiste odrodzenie tatarskiego systemu edukacji muzułmańskiej, czego znakomitym przykładem było wznowienie działalności historycznej medresy Muhammadija. Pod koniec lat 90. został utworzony Rosyjski Uniwersytet Muzułmański w Kazaniu, który do dziś jest jedną z najważniejszych uczelni muzułmańskich zarówno w Tatarstanie, jak i w całej Rosji.

³¹ Р.А. Набиев, *Ислам и государство: культурно-историческая эволюция мусульманской религии на Европейском Востоке*, Казань 2002, s. 114–115.